

Tønset på postkort

Postkortene er den største nasjonale bilde-skatten vi har fra 1900-tallets første del. Dette gjelder også for vårt distrikt, Nord-Østerdal. Et grovt anslag forteller at mellom 60 og 70 prosent av den samlede bygningsmassen i Norge mellom 1910 og 1920, er å finne på et eller annet postkort.

I de kommende årbøkene ønsker vi å dele en del av denne bildeskatten med leserne – og vi starter med regionens sentrum, Tynset. Men først et kort riss av postkorthistorien her i landet, til dels sett gjennom en samlers briller:

I dag opplever vi nærmest et samfunn som renner over av bilder – trykte, og i enda større grad, elektroniske. Går vi tilbake til 1800-tallets slutt, var situasjonen en ganske annen. Dette var et fattig samfunn på både bilder og trykte ord. Fotografiet som oppfinnelse så dagens lys – bokstavelig talt – rundt 1840. Kodak kom med rullefilm i 1890, men det skulle fortsatt gå mange tiår før fotoapparatene ble allemannseie her på berget. Fotografering var en aktivitet som var forbeholdt proffene – de med egne atelierer, og ikke minst de mange omreisende som fartet landet på kryss og tvers med sin tunge og plasskrevende bagasje av apparater, bakgrunnstepper og mørkeromsutstyr.

Resultatene av deres aktivitet finner vi gjerne i tykke og påkostede album med portrettbilder på stiv papp. Slike bilder kal-

les for kabinettfoto og viser helst positurer av oppdressede og alvorlige menn, kvinner, barn – inniblant en og annen soldat – som har stilt seg opp for forevigelse. Et besøk hos fotografen for 150 år siden var en like sjelden som høytidelig anledning. Verdien av slike bilder er imidlertid begrenset; de sier riktig nok en del om klesdrakter, hodeplagg, hår- og skjeggmote, men personene er løsrevet fra sine vante omgivelser. Så godt som alle slike bilder er tatt mot en anonym eller fremmed atelierbakgrunn. Her i distriktet finner vi slike bilder fra tidlig 1860 – og svært mange er signert Elen Schomragh, en av de omreisende fotopionerene her i landet. Lokalt var Henrik Stinesen tidlig ute med sitt faste atelier på Tynset. I tillegg til familieportretter, kjenner vi også mange fine landskaps- og stedsprospekter fra hans hånd.

Kabinettfotografiene som folk tok seg råd til, var ikke ment til publisering. Dette var klenodier forbeholdt den engere familie-kretsen. De gir riktig nok et slags tidsbilde, og enkelte forteller også noe om godt fotografisk håndverk. Og som del av en familiehistorie kan de være verdifulle – i hvert fall de som er tekstet med navn og årstall. Det er det imidlertid de færreste som er.

Den rivende utviklingen av fotografiet og trykketeknikkene banet veien for en nyskaping som nærmest ble et masseme-

Såkalte kabinettfotografier finnes i mengder. Dessverre ligger et anonymitetens slør over de fleste av dem. Som regel er de ikke teksten med verken navn eller årstall. Men baksidene er ganske interessante, for her reklamerte fotografen for seg selv!

dium fra rundt år 1900 og i tiårene som fulgte. Det var postkortet. Forløperne finner vi så tidlig som i 1890-årene, men med halvert porto i forhold til brev, ble det for alvor fart i sakene da vi rundet et nytt århundre. Mengden av både tegnede og fotografiske kort økte voldsomt. Perioden fra rundt 1905 til cirka 1920 blir da også betegnet som postkortets gullalder i Norge. Det samme skjedde internasjonalt, men her i landet fikk vi i tillegg hjelp av tre store begivenheter som fikk antall utgivelser til å eksplodere; unionsoppløsningen, vår nye kongefamilie og selvsagt grunnlovsjubileet i 1914. Det er knapt noen overdrivelse å si at postkortene var en del av den nye nasjonsbyggingen!

I et ellers bildefattig samfunn ble postkortene tatt godt vare på. De ble gjerne satt

inn i flotte brevkortalbum, og der det ikke senere har vært frimerkesamlere som har klippet eller revet av hjørnene, kan vi fortsatt være heldige å finne slike urørte album. Det er særlig fra de to første tiårene av 1900-tallet at vi finner slike album. Dette var ikke systematiske samlinger, men en sammenstilling av alt som fantes av postkort på den tiden; kongelig, patriotisk, romantikk, jul og nisser, humor – og selvsagt stedskort. I dag er det stedskortene som er de mest ettertraktede og har de fleste samlerne.

Frimerker og mynter kan samles etter kompletteringsprinsippet. Alt som er utgitt er behørig registrert og katalogisert – med nummer og priser. Det er gjort mye arbeid for å katalogisere postkort også. Spesielt finnes det gode oversikter over tegnede kort

Forløperen til de fotografiske kortene finner vi i 1890-årene. Dette var de flotte litografiske fargekortene. Malen hadde vi hentet fra Tyskland og "Grüss aus-kortene" der. Slike påkostede kort var forbeholdt større byer og populære turiststeder. Røros var et slikt sted – og herfra finnes flere ulike litografiske kort fra 1890-årene.

av for eksempel Kjell Aukrust, Harald Damsleth og en rekke andre kunstnere. De fotografiske stedskortene finnes imidlertid i et så stort antall at det nærmest er en umulig oppgave å skaffe seg oversikt over alle utgivelser. Heller ikke fra utgiverne er det mye hjelp å hente; arkivene er forlenget borte. Dessuten omfatter stedskortene mye mer enn bare offisielle utgivelser fra etablerte forlag. Privat utgitte kort – ikke minst av gårder, skoler, skoleklasser og familie, men også av store og små begivenheter i lokalsamfunnet – utgjør en stor andel av de fotografiske kortene.

Postkort her i landet har kommet som to formater. Før krigen kom så godt som alt i småformat (ca. 9x14 cm). Etterkrigs-kortene – i svart/hvitt og senere farger – var i A6-format (ca. 11x15 cm). En kan jo spe-

kulere i hvor mange småformatkort som er utgitt i Tynset kommune. Det helt sikre svaret er mange hundre. Kanskje kan antallet være nærmere 1000 – privatkortene innregnet.

Interessen for Tynset-kort har vært forholdsvist laber sammenlignet med andre steder og andre kommuner. Og det er mer enn merkelig, for i postkortsammenheng har Tynset det meste som appellerer til samlere og historieinteresserte; et rikt utvalg sentrumsprospekter fra et tettsted som har gjennomgått flere og større forandringer enn de fleste andre steder, mange gode stasjonskort (selve indrefiletten blant samlerne), flere forretningsbygg og hoteller – og et rikt utvalg motiver fra bygdene rundt i kommunen, med de mange kortene fra Røstvangen som de aller mest interessante.

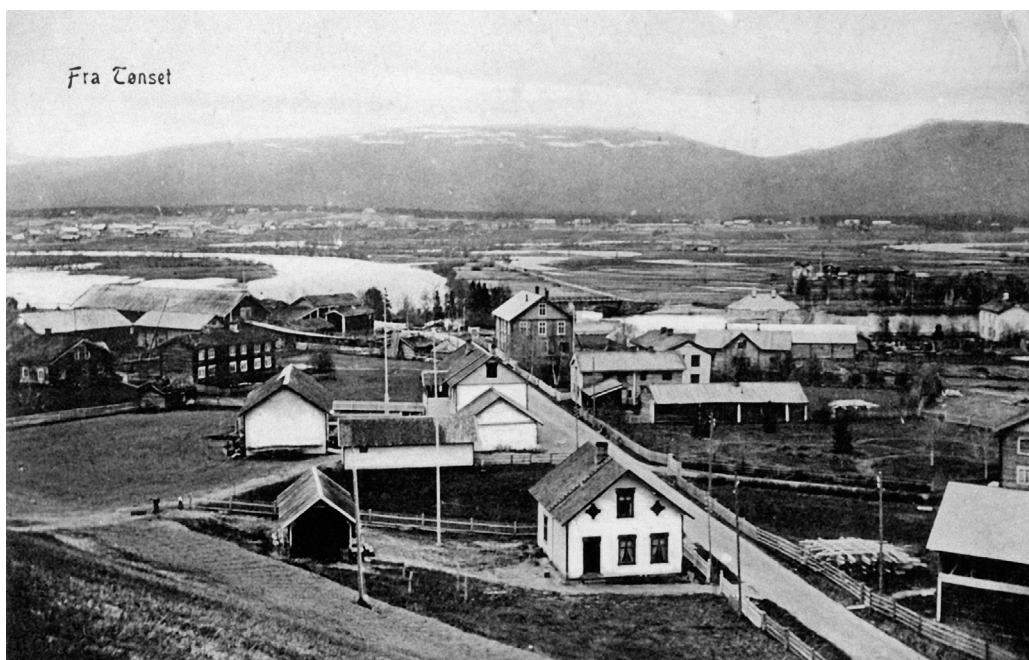
Forsidebildet er naturlig nok det mest interessante på et postkort. En og annen gang finnes det likevel baksider med spennende stempler fra småsteder, og det hender at avsenderen har skrevet noe mer enn bare selvfølgeligheter: Vi finner av og til dulgte kjærlighetserklæringer, men helst i kode. For 100 år siden var det postombæring flere ganger om dagen i de store byene – og kortene var datidens sms. Noen avsendere har tatt seg bryet med å utdype kortets motiv. Slikt gir selvsagt en ekstra verdi. Men i det store og hele er baksidene lite spennende – det blir brukt mange ord på å fortelle lite eller ingen ting. En av de vanligste er hvorfor det har tatt så lang tid å svare på forrige hilsen – med et avsluttende håp om at alt står bra til.

I den følgende kavalkaden med postkort fra Tynset har vi utelukkende tatt med kort fra gullalderen fra 1905 til 1920, altså omtrent til det tidspunktet stedet endret navn fra Tønset til Tynset. Utvalget av kort er ikke representativt; vi har lagt vekt på kort med gode motiver – og i hovedsak kort som viser godt fotehåndverk. Dessverre er fotograf bare sporadisk oppgitt, men det er naturlig å tro at flere kan være tatt av lokale fotografer som så har solgt motivene til de etablerte forlagene. Den største utgiveren av kort fra Tynset er utvilsomt Alfarheim Boghandel på Elverum.

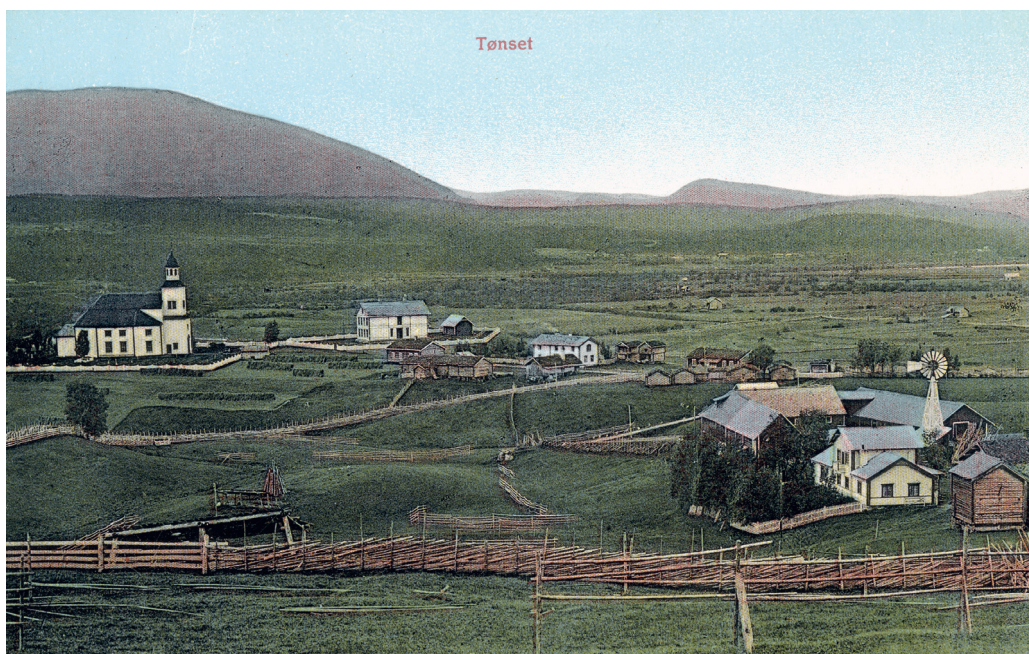
Kortene til denne artikkelen er hentet fra egen samling. I teksten av kortene har Jon Ole Hokstad vært til stor hjelp.

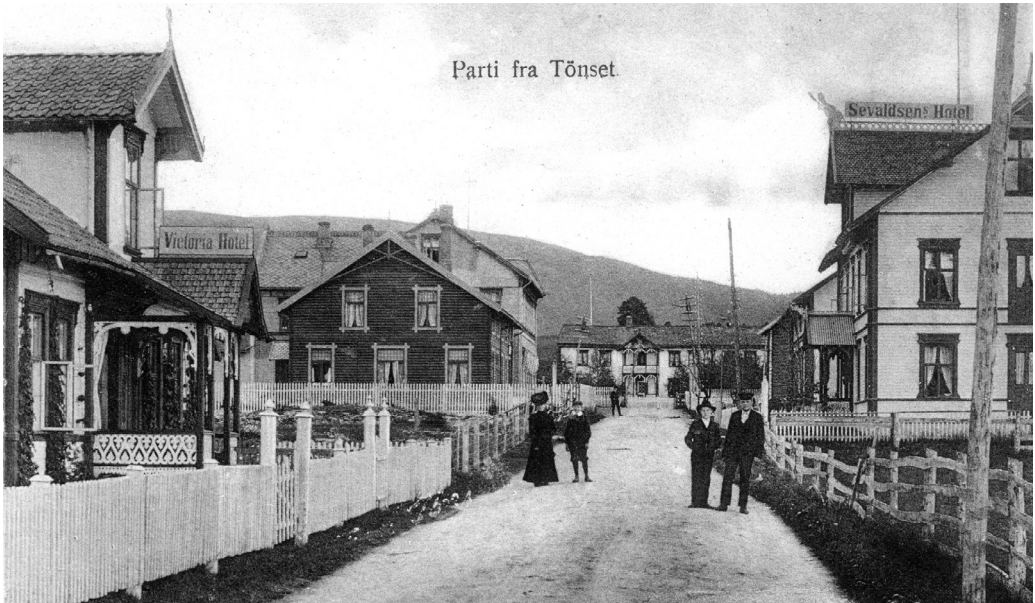
Oversikt over Tønset, tatt fra Bygda. Kortet er stemplet Fredrikstad 1907. Avsenderen er Kari, utflyttet tynseting, som til sin venninne har markert hjemgården sin med kryss. Kortet har ukjent utgiver.

Neby var opprinnelig sentrum i Tønset. Med Rørsbanen ble det imidlertid forandring. Utviklingen og nybyggingen kom rundt den nye stasjonen. Dette kortet er ubrukt, fra ca. 1910. Utgitt av Alfarheim Boghandel (nr. 256).

Vakkert kolorert kort fra rundt 1910. I forgrunnen Fløtten gård med vindmølle. Ved siden av kirken ligger gamle Eggen skole. Utgitt av Alfarheim Boghandel (nr. 155).

Parti fra Tønset

Tønset var hotellby rundt forrige århundreskifte, ikke minst fordi det var bekvemt – og billigere – for reisende mellom Christiania og Trondhjem å legge inn en overnatting. I følge et intervju med lokalhistorikeren Bjarne Grandum i 1997, var det i en periode hele 11 hoteller i drift samtidig. På dette kortet – stemplet 1909 – ser vi tre hoteller; Victoria, Sevaldsen og Jernbanehotellet (i enden av gata). Ukjent utgiver.

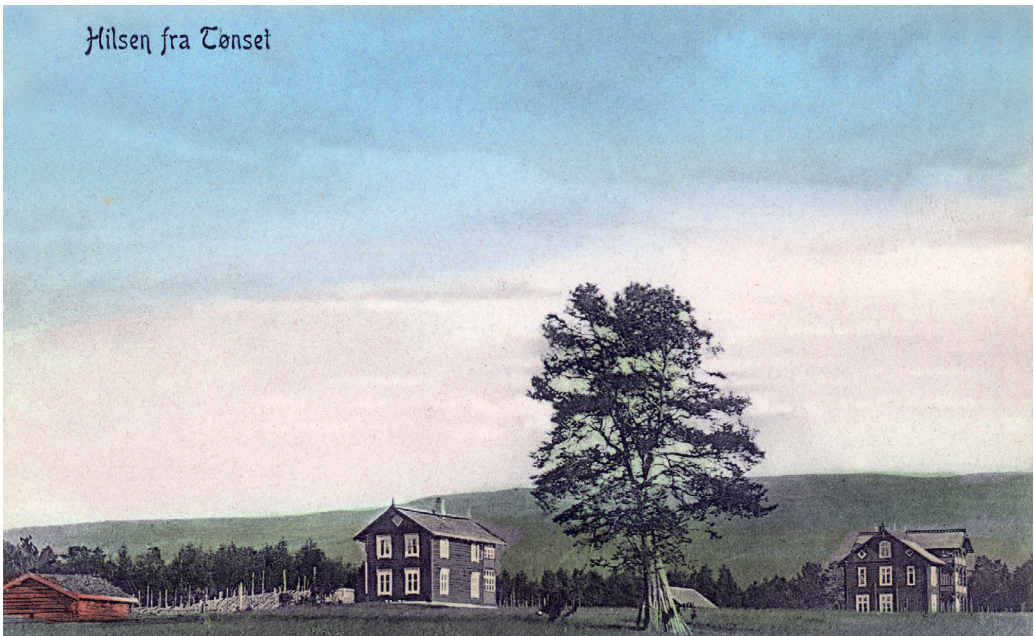

Tønset. Jernbanehotellet

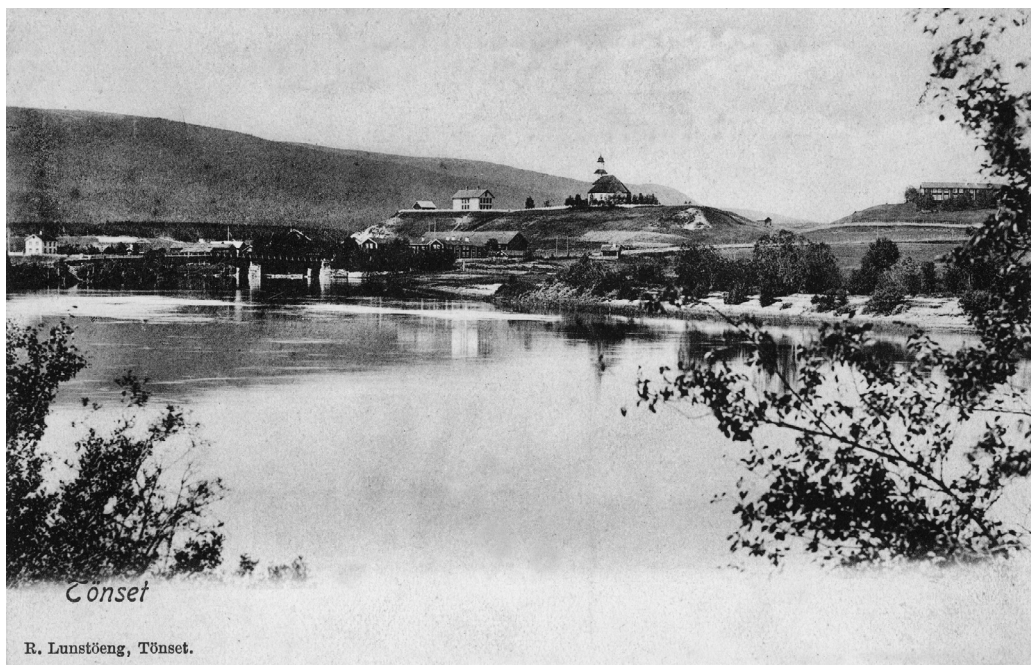
Jernbanehotellet var det første hotellet på Tynset. Hotellet er bygningen til venstre. Utgitt rundt 1910 av Normanns kortforlag.

Et ikke altfor spennende motiv fra mellom 1900 og 1910. Men det forteller i hvert fall at hesten enn så lenge var det viktigste transportmiddelet. Utgitt av Alfarheim Boghandel (nr159).

Dette kortet – vakkert kolorert – viser "Gimle-området" rundt 1910. Kortet er utgitt av Peter Alstrup kunstforlag.

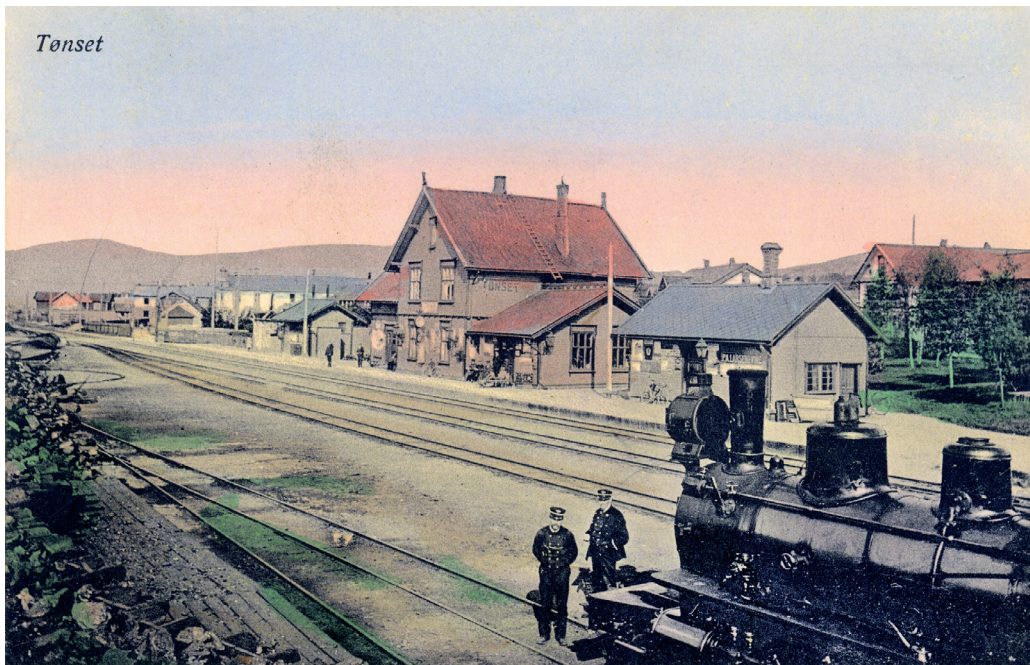

Utsyn mot kirken har vært et yndet fotomotiv for norske postkortfotografer. Dette er stemplet i 1908 og har lokal utgiver, Rasmus Lunstøeng.

Jernbanestasjoner er et eget samleområde, og Tønset har mange ulike vinkler å by på av stasjonen. Dette er utgitt av Alfarheim Boghandel (nr. 259).

Tønset

Et mer "påkostet" og bedre stasjonskort har vi dette kolorerte motivet. Her har vi også tilleggselementer i form av lokomotiv og personale. Det er bare dampen som mangler! Stemplet i 1910 og utgitt av Normann.

Tønset

Et tredje stasjonskort – med kisivogner fra Røstvengen. Kortet er stemplet 1910, men motivet er fra før 1909. Det året ble det nemlig etablert Narvesen-kiosk. Utgiver: Alfarheim Boghandel (nr. 152).

Tønset

Her har vi beveget oss til Kongsveien og nok et hotell, Schulrud. Nabobygningen i tømmer er for øvrig gamle Tønset sparebank. Utgiver: Alfheim Boghandel (nr. 158).

Tønset

R. Lunstøeng, Tønset.

Forretningsgården til Rasmus Lunstøeng var et landemerke på Tynset i 70 år. Midt på trappa står eieren – som også er utgiver av dette usedvanlig flotte kortet. Mye folk gir et ekstra pluss. Stemplet 1910.

Nok et bilde av Lunstøeng – med utsikt nedover Brugata. Utgitt av Alfarheim Boghandel (nr. 255).

Dette kortet fra Parkveien er stemplet i 1916, men motivet er nok noen år eldre. Her finner vi blant annet Thea Bjørnstads sy- og strikkeforretning i en av de få forretningsgårdene som bokstavelig talt har klart å holde fasaden i mer enn 100 år. I dag huser bygget fotograf Skjotskift. Kortet er utgitt av Normanns kortforlag.

Naboen til Thea Bjørnstad i Parkveien var Baker Grønn. Bakeren selv står i døra, mens en av jentene er Karen Grønn (Hagen) – den første kvinnelige stortingsrepresentanten fra Nord-Østerdal. Utgiver er markert med initialene St. P 27. Kan det være et Stinessen-kort?

I Brugata lå Sevaldsen hotell – forløperen til Tynset hotell. Hotellet er en av ikke altfor mange bygninger her i distriktet som våget seg på med dragestilen. Kortet er stemplet i 1920, men er nok adskillig år eldre. Utgitt av Normanns kortforlag.

Sandbakken, Tønset – privatkort i sepiafarge. Kortet er datert 22. juli 1911, og skrevet av Ingeborg Sandbakken. Vi sakser litt av en ganske tidstypisk tekst: "Her ser du sandbakken. Er det ikke pent? I det vandet bader man hele dagen. Jeg har ikke gjort det endda, men har tenkt at begynde mandag. Igaar var her sætertur. Du kan tro det var deiligt."

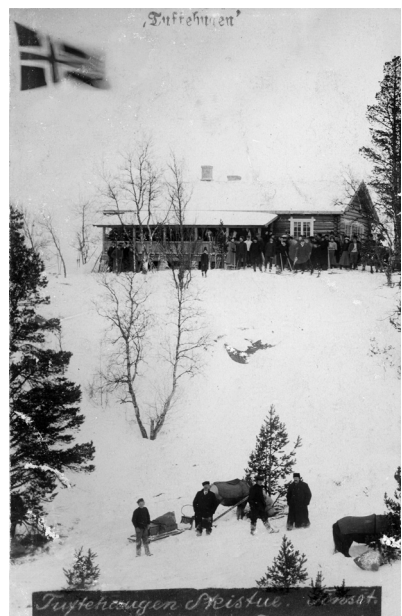

Ves það þor et brev til dig
 antagelig fra M.
 Hilsen fra Tønset.
 "Gjald vi ikke hæffet dig sendet vi
 det til Kjøli."

Todelt kort fra Tønset – datert 1907. Kortet er interessant i den forstand at det er et av få kort herfra som har en lokal og kvinnelig utgiver, Borghild Otnes.

Privatkort utenfor lokalet Heimsyn (dagens Heim?). Ved orgelet sitter en av de store musikerpersonlighetene her i norddalen på tidlig 1900-tall, Jon Høyberget fra Tyllaldalen. De to andre er ukjente. Kortet er datert 1908.

Privatkort fra Tuftehaugen skistue – en ganske nybygd utfartshytte tidlig på 1900-tallet. Fotograf ukjent.

Jo mindre jernbanestasjoner, jo bedre. Slik er det i hvert fall for samlerne. Dette kortet fra Telnes jernbanestasjon er datert 1914 og utgitt av fotograf Nysted (?).

Bilder er gjerne de eneste dokumentene vi har etter steder og bygninger som har blitt borte. På Røstvangen var det snakk om et helt samfunn som ble etablert, bygget opp – og rigget ned i løpet av de to første tiårene på 1900-tallet. Det finnes et stort antall postkort fra Røstvangen – de fleste private – men dette er muligens det eneste med vintermotiv. Dette privatkortet er datert 1916.

Skysstasjoner finner vi på postkort fra omtrent hele kongeriket. På dette kortet fa Nytrøen skimtes så vidt tauebanen opp til Røstvangen i lia oppe til venstre. Flere av husene på dette bildet står fortsatt. Kortet er stemplet i 1915 og utgitt av Oppi.

9. Tønset sykehus

Eneret 1920
Carl Normann, Hamar.

Og denne lille kavalkaden avsluttes med et kort utgitt i 1920 – et ekte fotokort av Normann. Legg merke til at det fortsatt står Tønset i 1920. Den offisielle navneendringen fra Tønset til Tynset skjedde året før.